

Szczepan Kozak

ORCID: 0000-0003-2198-7054

DOI: 10.30657/pha.37.2025.09

Uniwersytet Rzeszowski

e-mail: skozak@ur.edu.pl

Testament Franciszka Ksawerego Preka (edycja źródła)

Streszczenie

Tekst jest edycją krytyczną testamentu Franciszka Ksawerego Preka (1801-1863), autora *Dzienników* oraz licznych grafik i rysunków przedstawiających znane historyczne postacie. Od urodzenia był głuchoniemy, co jednak nie stanowiło dla niego bariery w rozwoju osobistym i artystycznym. Testament powstał w 1850 r. Jego edycja jest uzupełnieniem licznych biografii artysty i pamiętnikarza związanego z Galicją.

Słowa kluczowe:

Prek, Galicja, turystyka, egodokument, testament

Franciszek Ksawery Prek żył w latach 1801-1863. Jako postać związana z życiem kulturalnym Galicji, a w szczególności Podkarpacia, znany jest z autorstwa wydanych w 1959 r. *Dzienników*¹ oraz licznych rysunków i grafik, w tym portretów postaci historycznych. Z powodu swoich zainteresowań bywa również wiązany z turystką (zwłaszcza turystką osób z niepełnosprawnościami). Jeszcze w 1983 r. z okazji 120. rocznicy jego śmierci PTTK zorganizowało w Sędziszowie i Rzeszowie sesję popularnonaukową, których pokłosiem był wydany w 1986 r. zbiór studiów dedykowany Prekowi². W lokalnej społeczności zasługi Preka uczczono m.in. tablicą z jego portretem w Nozdrzcu koło Dynowa (gdzie się urodził). W 2000 r. jego imieniem nazwano szkołę podstawową w Sielcu (wydarzenie to upamiętnia tablica

---

¹ F.K. Prek, *Czasy i ludzie*, przygotował do druku H. Barycz, Wrocław 1959.

² *120 rocznica śmierci Franciszka Ksawerego Preka*, red. B. Cmela, Rzeszów 1986.

fundacyjna). Dwadzieścia dwa lata później, w 2022 r. na cmentarzu w Sędziszowie Małopolskim, gdzie został pochowany, uroczyście odsłonięto odrestaurowany nagrobek. Choć dotąd wiele o nim już napisano³, postać Preka warta jest przypomnienia również z racji widocznego w Polsce w ostatnich latach zainteresowania ze strony środowiska naukowego społeczną historią osób z niepełnosprawnościami⁴. Franciszek Ksawery Prek od urodzenia był głuchoniemy.

Franciszek Ksawery Prek pochodził z rodziny ziemiańskiej, urodził się 29 sierpnia 1801 r. w Nozdrzcu. Należał do osób wszechstronnie utalentowanych. Jeszcze w dzieciństwie przez kilka miesięcy przebywał w Instytucie Głuchoniemych w Wiedniu (1808-1809). Dalszą edukację realizował w Nozdrzcu pod opieką matki Amalii z Bukowskich Prekowej, następnie Jana Orzechowskiego⁵. Duże znaczenie dla jego dalszego rozwoju literackiego i artystycznego miał pobyt u Czartoryskich w Sienawie. Tam też nawiązał relacje towarzyskie, które później kontynuował. Z racji swojej dysfunkcji nie zdobył wykształcenia uniwersyteckiego. W trakcie dorosłego życia rozwijał za to rozliczne kontakty z przedstawicielami ówczesnej arystokracji (m.in. Czartoryskimi, Krasickimi, Lubomirskimi, Potockimi), oraz elit naukowych i literackich (m.in. Józefem Gwałbertem Pawlikowskim⁶, Adamem Kłodzińskim, Feliksem

³ Literatura biograficzna dotycząca Franciszka Ksawerego Preka jest dość obfita. Swoistego podsumowania dokonał Sławomir Wnęk, poświęcając mu artykuł zamieszczony w dziale *Portrety galicyjskie* („Kwartalnika Edukacyjnego” z 2014 r.), w którym prezentuje liczne odwołania do starszych opracowań. S. Wnęk, *Franciszek Ksawery Prek (1801-1863). Niemy świadek epoki*. „Kwartalnik Edukacyjny” 2014, nr 3(78), s. 92-105. Por. Z. Andres, *Prek Franciszek Ksawery (1801-1863)*, [w:] *Słownik biograficzny twórców oświaty i kultury XIX i XX wieku Polski południowo-wschodniej*, red. A. Meissner, K. Szmyd, Rzeszów 2011, s. 335-336; H. Barycz, *Franciszek Ksawery Prek głuchoniemy pamiętnikarz*, [w:] *Wśród gawędzarzy, pamiętnikarzy i uczonych galicyjskich. Studia i sylwety z życia umysłowego Galicji XIX wieku*, t. 1, Kraków 1963, s. 173-211; W. Bieńkowski, *Prek Ksawery Franciszek (1801-1863). Pamiętnikarz, malarz, rysownik*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 28, 1985, s. 426-428; B. Cmela, *Franciszek Ksawery Prek (1801-1863)*, Rzeszów 1984; M. Gębarowicz, *Wizerunki znakomitych ludzi w Polsce wydane staraniem Xawerego Preka*, Lwów 1928, s. 7-30.

Postaci Preka w całości dotyczył monograficzny zbiór studiów wydany z inicjatywy Regionalnej Pracowni Krajoznawczej PTTK w Rzeszowie w 120. rocznicę jego śmierci (1986 r.). Obok tekstów okolicznościowych znalazły się prace naukowe i popularnonaukowe. Patrz: B. Cmela, *Franciszek Ksawery Prek podróżnik, krajoznawca – prekursor turystyki i krajoznawstwa niesłyszących w Polsce*, [w:] *120 rocznica śmierci Franciszka Ksawerego Preka*, red. B. Cmela, Rzeszów 1986, s. 31-58; P. Hordyński, *Rysunki Franciszka Ksawerego Preka w Bibliotece Jagiellońskiej*, *op.cit.*, s. 59-70; C. Kłak, *Franciszek Ksawery Prek na tle swojego pokolenia*, *op.cit.*, s. 12-30; W. Dendura, *Życie szlachty polskiej XIX w. w świetle pamiętników Ksawerego Preka*, *op.cit.*, s. 78-85; I. Sapeta, *Franciszek Ksawery Prek jako twórca Wizerunku sławnych Polaków*, *op.cit.*, s. 71-77. Z innych wydawnictw warto zwrócić uwagę na bogato ilustrowaną książkę Waldemara Bałdy zawierającą bogaty materiał biograficzny oraz liczne grafiki i rysunki autorstwa Preka, w tym Wizerunki znakomitych ludzi w Polsce. Zob. W. Bałda, *Franciszek Ksawery Prek. Świadek epoki*, Rzeszów 2017.

⁴ Z. Głąb, *Badania nad społeczną historią niepełnosprawności w Polsce – kierunki, metody, wyzwania*. „Historyka” 2020, t. 50, s. 321-349.

⁵ W. Bałda, *Franciszek Ksawery Prek. Świadek epoki*, *op.cit.*, s. 13.

⁶ Por. A. Franczyk-Cegła, *Zbiory książkowe Biblioteki im. Gwałberta Pawlikowskiego*. „Galicja. Studia i materiały” 2017, t. 3, s. 121-146.

Bernatowiczem, ks. Franciszkiem Siarczyńskim, Krystynem Lachem Szyrmą, Albertem Mierem).

Kształtując swój talent plastyczny, odbywał podróże, które stanowiły dla niego inspirację do twórczej pracy. Odwiedzał okoliczne galicyjskie dwory posiadające kolekcje sztychów i portretów historycznych, które kopiował. W latach 1827-1833 bawił m.in. w Lesku, Przeworsku, Dzikowie, Baranowie Sandomierskim, gromadząc materiał do prac plastycznych. Jego autorstwa są grafiki przedstawiające najbliższych członków rodziny, mieszkańców okolic Sędziszowa Małopolskiego, wnętrza pałacu w Sieniawie, sceny z rodzinnego Nozdrzca. Najbardziej znane wydają się jednak *Wizerunki znakomitych ludzi w Polsce* rytowane przez Antoniego Teplera, na które złożyły się rysunki przedstawiające m.in. ks. Adama Kazimierza Czartoryskiego (1734-1823), Katarzynę Habsburżankę (1533-1572) żonę króla Zygmunta II Augusta, Ignacego Krasickiego (1735-1801), Jerzego Sebastiana Lubomirskiego (1616-1667), Barbarę Radziwiłłównę (1520-1551). W latach 40. XIX w. nabył dwór w Sielcu k. Sędziszowa, do którego przeprowadził się w 1844 r.

Ważną częścią działalności Preka była praca nad *Dziennikami* (15 tomów), które rozpoczął w 1817 r. i kontynuował aż do 1855 r. Wiele lat po śmierci przyniosły mu one dużą popularność, zwłaszcza po opublikowaniu w 1959 r. ich wyboru. Walory tego źródła zostały docenione przez historyków i literaturoznawców. Zmarł na tyfus 12 września 1863 r. w swoim dworze w Sielcu.

Jeszcze w 1850 r. sporządził pierwszą wersję testamentu, który dwukrotnie uzupełnił w latach 1859 i 1860. Jego treść została ogłoszona 24 października 1863 r. przez c.k. notariusza Jana Pogonowskiego (notabene późniejszego burmistrza Rzeszowa i posła do Sejmu Krajowego). Oryginał testamentu znajduje się w aktach Sadu Obwodowego w Rzeszowie (w Archiwum Państwowym w Rzeszowie)⁷. Dokument ten był kilkakrotnie cytowany w różnych publikacjach⁸, a uwagę kierowano głównie w stronę zapisu, jaki Prek poczynił na rzecz Biblioteki Uniwersytetu Jagiellońskiego, do której przekazał m.in. rękopisy swoich prac i rysunki.

Testament stanowi przykład rozporządzenia ostatniej woli, typowego dla niezbyt zamożnego ziemiaństwa połowy XIX w.⁹ Ewentualne różnice wynikają ze szczególnej pozycji, jaką charakteryzował się testator – z jednej strony artysta i pamiętnikarz, z drugiej osoba samotna. Stąd też grono beneficjentów ograniczone do krewnych, znajomych, służby oraz instytucji nie jest zbyt obszerne. Wzrost tekstu polega jednak na czymś innym. Z racji tego, że współczesnemu odbiorcy znane są zarówno prace literackie, artystyczne oraz wiele opracowań i not biograficznych testament stanowi niejako dopełnienie obrazu osobowości Preka, częściowo znanego już z *Dzienników*. Uwagę zwracają fragmenty odnoszące się (choć w sposób niezbyt przesadny) do rzeczy ostatecznych. Nie jest to już jednak testament o charakterze religijnym, jaki znamy jeszcze z pierwszej połowy XIX w. Jego autor wyraźnie zwraca się w stronę pamięci, aczkolwiek kwestie religijne nie są mu obecne (np. planowanie obrzędu

⁷ Archiwum Państwowe w Rzeszowie. C.K. Sąd obwodowy w Rzeszowie 1784-1936, zespół 18, sygn. 520.

⁸ Por. W. Bałda, *Franciszek Ksawery Prek. Świadek epoki, op.cit.*, s. 70; S. Kozak, *Przemiany religijności ludności katolickiej Galicji w świetle wybranych testamentów z lat 1772-1918*. „Galicja. Studia i materiały” 2023, t. 9, s. 55, 65, 66; S. Wnęk, *op.cit.*, *passim*.

⁹ Szerzej: S. Kozak, *op.cit.*, *passim*.

religijnego, donacje na cele dobroczynne). Osobne miejsce poświęca natomiast upamiętnieniu siebie i swojej działalności z dostrzegalną dozą skromności.

Czytelność testamentu nie budzi do dziś zastrzeżeń, w większości pisany jest dobrym językiem, wymagającym jednak modernizacji. Przygotowując edycję testamentu, wykorzystano niektóre propozycje zawarte w projekcie instrukcji wydawniczej dla źródeł pochodzących z XIX w.¹⁰ Objęły one w szczególności uwspółcześnienie pisowni, przy czym zastąpione archaizmy umieszczono w przypisach tekstowych (por. ^dwielkoletniość^d, ^eudarowała^e itp.). Miejsca opuszczone oznaczono jako [--] i opatrzone przypisami, wszelkie uzupełnienia podano w nawiasach kwadratowych, np. [ma], mon[ety], zmodernizowano pisownię wielkich liter oraz użycie znaków przestankowych. Do przypisów przeniesiono również fragmenty zawierające adnotacje urzędowe (co również sygnalizowano jako miejsca opuszczone).

Testament Franciszka Ksawerego Preka

Oryginał. Dokument w aktach Sądu Obwodowego w Rzeszowie (Archiwum Państwowe w Rzeszowie, Sąd Obwodowy w Rzeszowie, zespół 18, Testament Franciszka Ksawerego Preka, sygn. 520). Testament spisany w Sielcu 23 maja 1850 r., uzupełniany 5 lipca 1859 r. oraz 4 września 1860 r., ogłoszony 24 października 1863 r. przez notariusza Jana Pogonowskiego, ingrosowany do ksiąg Tabuli Krajowej Galicyjskiej 3 grudnia 1867 r.

Mój Testament

Będąc na umyśle zupełnie zdrowym, czując się zaś na siłach osłabionym, nie wiedząc zaś momentu, w którym by mnie Najwyższy Stwórca do siebie powołać raczył – za życia następujące ostatniej woli mojej czynię rozporządzenie.

Gdyby Najwyższa Opatrzność dopuściła, w którym to bądź czasie na mnie śmierć – rozporządzam, ażeby w miejscu tym, gdzie dojdę życia mego kresu, zwłoki po chrześcijańsko-katolicku skromnie były pogrzebane. Wyraźnie zakazuję, aby mnie z miejsca, gdzie życia mego dokończę na miejsce inne przewożono lub przenoszono.

Dalej rozporządzam, aby trumnę dla zwłok moich z drzewa starego dębowego sporządzono, takową manszestrem¹¹ jasno karmazynowym obito, żółtymi galonami tudzież gwoździkami żółtymi, niemniej antabami¹² koloru podobnego opatrzone. Na obchód pogrzebowy ma nie więcej jak sześciu księży obrządku rzymskokatolickiego zaproszonych być. Ciało moje do kościoła ma być wniesione i tamże za duszę moją każdy z księży zaproszonych mszę świętą odprawić ma; podczas głównego zaś

---

¹⁰ I. Ilnatowicz, *Projekt instrukcji wydawniczej dla źródeł historycznych XIX i początku XX wieku*. „Studia Źródłoznawcze” 1962, t. 7, s. 99-123.

¹¹ Manszestr (ang. *Manchester*) – tkanina runowa, bawełniana, używana w zastępstwie droższych materiałów (np. aksamitu jedwabnego). Charakteryzowała się podłużnymi, szerokimi prążkami.

¹² Antaba (niem. *Handhabe*) – uchwyt.

nabożeństwa ma być kazanie lub też tak zwana exhorta¹³ przytomnemu ludowi powiedziana.

Gdzie bądź by wypadło mi życia mego dojsć końca, ma być u księdza miejscowego dany dla gości zaproszonych obiad. Gdybym w domu moim pomarł, wszelkie do tego obiadu potrzebne napoje, wiktuały i tym podobne, w obecności sędziego miejscowego albo li też kogoś z mej familii z mojego majątku mają być wydane. Gdyby zaś śmierć w cudzym zaszła miejscu, na ten czas ksiądz miejscowy obiad rzechony swym kosztem wyprawić [ma], wydatki zaś z tego względu poczynione jemu podług obrachunku dokumentowanego z mojego majątku mają być powrócone.

W obecności sędziego mego lub też bądź którego [z] mych służących, po pogrzebie pięćdziesięciu ubogim ma być wypłacone dziesięć złotych reńskich mon[ety] konwen[cyjnej]¹⁴ (dalej złr. – SK) w tej mierze, ażeby każdemu z nich po 10 krajcarów mon[ety] kon[wencyjnej]¹⁵ (dalej kr. – SK) się dostało. Wkładam jednakże na wypłacającego obowiązek na to mieć bacność, ażeby ta jałmużna prawdziwie ubogim i potrzebującym, którzy by byli w stanie westchnąć za mą duszę do Boga, nie zaś wagabundom i lekkomyślnym wypłaconą została ludziom.

Życzeniem moim jest nieodmiennym, aby ciało moje było w grobie murowanym pochowane, w którym to grobie także fundament, na którym trumna z ciałem spoczywać ma, murowanym być powinien. Na wierzchu zaś grobu, gdzie ciało spoczywać będzie, ma być pomnik skromny kamienny w kształt obelisku skromnego wystawiony; na podstawie tegoż na tablicy murowanej czarnej ma znajdować się napis: *“Tu leży Xawery Prek, urodził się w Nozdrzcu dnia 29 sierpnia roku 1801, umarł dnia... 18., w ...”*^{16a} – wyróżniony i w literach wyślacany. Wierzchnia zaś tego obelisku podstawa ma mieć mój herb w kamieniu wyróżniony z napisem w tymże znajdującym się: *Borck*¹⁷.

Zaraz po mojej śmierci, czyli raczej po pogrzebaniu ciała mego bez ^bzwłoki^{18b} zasługi moim należące się sługom, które w księgach moich w tym względzie istniejących zapisane się znajdują, wypłacone być mają; niemniej rozporządzam, iż gdyby się wierzyciele którzy zgłosili i pretensje lub długi jakie kartą dłużną przeze mnie wystawioną i podpisaną dowiedli – [aby] takowym ich ^cnależności^{19c} w tymże samym czasie jak najspieszniej były wypłacone.

¹³ Exhorta (łac. *exhortatio* – napomnienie) – tu mowa pogrzebowa.

¹⁴ Złoty reński monety konwencyjnej (inaczej: gulden, floren, złoty austriacki) – podstawowa srebrna jednostka monetarna używana w Austrii w latach 1748-1857 (okres tzw. konwencyjnego systemu monetarnego); dzielił się na 60 krajcarów (kreutzer, grejcar).

¹⁵ Krajcar monety konwencyjnej – zob. przypis 14.

^{16aa} W ory ginale podkreślone.

¹⁷ Zapis ten bywa mylnie odczytywany jako *Borek*, w istocie chodzi o herb *Borck*, jakim posługiwał się F.K. Prek.

^{18bb} Odwłoki.

^{19cc} Należytości.

Uniwersalnym całego mego majątku jaki po mnie pozostanie sukcesorem mianuję Tadeusza Prek²⁰ – syna młodszego brata mego Stanisława Prek²¹; wkładam jednakże na niego – lub gdybym przed dojściem lat^d pełnoletności^{22d} tegoż mego uniwersalnego sukcesora z tym światem pożegnać się musiał, na jego prawnego zastępcę lub opiekuna²³ – ażeby w testamencie tym opisane i na sukcesora mego włożone obowiązki [-]²⁴ dosłownie wypełnił. Gdyby zaś Tadeusz Prek przed dojściem lat^d pełnoletności^d zmarł, natenczas majątek mój cały na starszego brata sukcesora mianowanego to jest Stefana Preka²⁵ spada.

Obowiązuję sukcesora mego uniwersalnego, ażeby siostrze mojej Ludwice Pilińskiej²⁶ z majątku mego kwotę 300 – mówię trzysta sztuk czerwonych złotych²⁷ – zaraz po mojej śmierci bez najmniejszej odwłoki natenczas wypłacił, gdyby rzeczona ta siostra mnie przeżyła; w razie zaś przeciwnym suma testamentem niniejszym jej legowana przy głównym sukcesorze pozostać ma.

Wkładam dalej obowiązek na uniwersalnego sukcesora, ażeby co 1 stycznia i 1 lipca każdego roku należącą się sumą sto pięćdziesiąt siedem złr. 30 kr. mon[ety] konw[encyjnej] jako spłatę procentów i kapitału na umorzenie pożyczki w zakładzie Towarzystwa Kredytowego Galicyjskiego zaciągniętej tak długo opłacał, dopóki dług tenże zupełnie zaspokojonym nie będzie.

Ponieważ majątek mój szczupły, więc nie jestem w stanie rodzeństwo moje, choć najszczerze mam do niego przywiązanie, nim podzielić; lecz tego też ode mnie żądać nie mogą, gdyż już przez rodziców naszych dostatecznie są uposażeni. Brat starszy Stanisław Prek, niemniej siostra moja Izabela Gorajska²⁸ nie wezmą mi za złe, że dla nich z mego majątku nic nie zapisuję, bo jedno i drugie ma dosyć swojego majątku.

Całą moją bibliotekę^e (której spis osobny w moich papierach się znajdzie)^{29e} zapisuję, [i] cały zbiór moich rysunków – było albowiem moim przedsięwzięciem wyszukiwanie w bogatej w pamiątki ojczystej ziemi polskiej bohaterów i ludzi sławnych.

²⁰ Tadeusz Prek (1833-1883), młodszy syn starszego brata F.K. Preka – Stanisława (zob. przypis 21). Członek C.K. Galicyjskiego Towarzystwa Gospodarsko-Rolniczego i innych organizacji gospodarczych. Członek Rady C.K. Powiatu w Ropczycach.

²¹ Stanisław Roman Prek (1794-1869), starszy brat F.K. Preka (dwóch najstarszych braci zmarło przedwcześnie na ospę). W 1812 r. służył w armii Księstwa Warszawskiego, walczył w wojnach napoleońskich, odznaczony Orderem Legii Honorowej. Po wojnie dzierżawił m.in. majątek w Łopuszce.

^{22dd} Wielkoletności.

²³ Pełnoletność osiągało się w wieku 24 lat.

²⁴ Opuuszczono „do”.

²⁵ Stefan Prek (1831-1908), starszy brat Tadeusza Preka, właściciel dóbr w Pantalowicach, powstaniec styczniowy. Członek Rady C.K. Powiatu w Łańcucie, członek galicyjskich towarzystw gospodarczych.

²⁶ Ludwika Prek h. Borck Pilińska (ur. 1811) – siostra F.K. Preka, żona Augusta Pilińskiego.

²⁷ Czerwony złoty – inaczej dukat. Podstawowa jednostka złotej monety, używana głównie w obrocie międzynarodowym.

²⁸ Izabela Prek Gorajska (ur. 1810), siostra F. K. Preka, żona Władysława Gorayskiego h. Korczak (1796-1885).

^{29ee} Wstawiono nawias.

Zwierzyłem się był jeszcze w roku 1827 Adamowi Kłodzińskiemu³⁰, który nie tylko przychwalił zamiarowi memu, ale ofiarował się pisać biografie dla uzupełnienia dzieła tego. Zaczęliśmy przeto pracować obydwa, on przeglądając kroniki, ja jeżdżąc po kraju dla odkrycia między familiami portretów ich przodków. Będąc w tym przedmiocie w Warszawie, chcąc dziełu naszemu większej dodać wartości, starałem się być przedstawionym naówczas znajdującemu się tam cesarzowi Mikołajowi³¹, i prosiłem go, aby raczył stać się pracy mojej protektorem. Dopiąłem mego zamiaru, bo wydał rozkaz, aby mi wypłacono zawsze poprzednio [za] 50 egzemplarzy na ułatwienie potrzebnych wydatków. Cesarzowa jejmość przyjąwszy 12 oryginalnych wizerunków do pierwszych zeszytów przeze mnie jej ofiarowanych^{32f} obdarowała^{32f} mnie drogim pierścieniem, lecz w kilka miesięcy po rewolucji³³ sprzedałem go. Ta rewolucja była powodem, iż zamiysł mój poświęcenia całego mego życia na usługi krajowi w tym zawodzie nie przyszedł do skutku. Życząc sobie jednak, aby choć jedna cząstka pracy mojej nie poszła marnie – składam [--]³⁴ Bibliotece Jagiellońskiej Akademii Krakowskiej, jako hołd ziomkom moim. ^gTejże^{35g} bibliotece należą także po śmierci mojej wszystkie kopiersztych³⁶, które się w moim majątku znajdują.

Dwa pałasze, które się po ś.p. ojcu Tadeuszu Preku³⁷ pozostały oddaję synowi brata mego Stanisława – Stefanowi Prek. Niemniej^h toaletkę^{38h} po moim ś.p. ojcu Tadeuszu Prek mnie przypadłą ofiaruję Tadeuszowi Pilińskiemu³⁹ jako legat.

Obraz zaś św. Magdaleny olejno malowany oddaję nowo założonemu Towarzystwu Sztuk Pięknych w Krakowie na pamiątkę.

Wszystkie srebra stołowe [i] resztę zaś stołowego naczynia jako to talerze, wazy itd. z porcelany, zapisuję – należą do głównego sukcesora.

Krzyżyk drewniany czarny, na którym się znajduje Chrystus Pan z kości słoniowej wyrźnięty, oddaję do kościoła oo. Kapucynów w miasteczku Sędziszowie na pamiątkę wiecznej ofiary Pana Boga.

Garderoba moja lepsza ma być na publicznej licytacji sprzedana i z pieniędzy za takową zebranych – koszty pogrzebu zaspokojone. Garderoba zaś powszechniejsza powinna być między sługi moje podzielona.

Cały inwentarz, czyli tak zwany fundusz *instructus*⁴⁰ należy także do sukcesora mego uniwersalnego. Majątek ten sukcesorowi po dokładnym obrachunku ma być oddany.

³⁰ Adam Kłodziński (1795-1858), prawnik, nauczyciel domowy, członek Towarzystwa Naukowego Krakowskiego, dyrektor Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie (1839-1849).

³¹ Mikołaj I Romanow (1796-1855), koronowany na cesarza Rosji w 1826 r., w latach 1825-1831 król Polski (Królestwo Polskie, detronizacja w 1831 r.).

^{32f} Udarowała.

³³ Powstanie listopadowe.

³⁴ Opuszczono „ją”.

^{35gg} Tamuż.

³⁶ Kopiersztych – dawniej miedzioryt.

³⁷ Tadeusz Prek h. Borck (1767-1833), ojciec F.K. Preka. Szambelan króla Stanisława Augusta Poniatowskiego. Od 1790 r. żonaty z Amelią Bukowską (matka F.K. Preka).

^{38hh} Toiletką.

³⁹ Tadeusz Piliński, syn Ludwiki (zob. przypis 26.) i Stanisława Pilińskiego (zm. W 1843 r.).

⁴⁰ *Instructus* (łac.) – tu wyposażenie gospodarstwa.

Meble wszelkie po mnie pozostałe zostają zarządowi sukcesora mego oddane tak dalece, iż mu wolno będzie takowymi podług upodobania rozporządzić.

Bielizna stołowa i naczynia kuchenne miedziane do mego sukcesora głównego równie jak inny majątek należy.

Druga ^htoaletka^{41h}, w której się znajdują listy i pisma moich rodziców i inne po tychże pamiątki – należy do sukcesora głównego Tadeusza Prek jako pamiątka po stryju, ze wszystkimi w teje znajdującymi się rzeczami.

Dywan warszawski niemniej zapisuję Stefanowi Prek, synowi starszemu brata mego Stanisława Prek, któremu także spada po ś.p. ojcu moim Tadeuszu Prek należeć będzie, obraz olejno malowany mały na drzewie, przedstawiający obrzezanie Chrystusa Pana, przez innych znawców za dzieło Rafaela⁴² uznany [i] drugi zaś obraz mały olejno malowany na płótnie, przedstawiający wdowę [na] czarno ubraną, w zwierciadle się przeglądającą. Wszystkie zaś inne olejno malowane obrazy tu niewyszczególnione należą do głównego sukcesora.

Michałowi Bernardynowi zapisuję grunt pod debrzą⁴³ w Sielcu na dożywocie tudzież sto dwadzieścia złr. mon[ety] konw[encyjnej] w tym celu, aby za taką [sumę] jemuż domek powyżej Jana Bocka, a poniżej folwarku, w którym mieszka był wystawiony. Do tegoż domku mają być grządki dołączone przytykające – na ogródek przy domu – i domek ten z ogródkiem jako dożywocie małżonkom Bernardynom przysłużyć ma. Obowiązuję także mego sukcesora, ażeby tymże Bernardynom małżonkom rocznie po dwie fury drzewa z lasu Budzisz⁴⁴ własnym kosztem dostawił.

Dożywocie na przypadek śmierci Mikołaja Bernardyna w ostatnim albowiem razie [--]⁴⁵ ustaje i do dziedzica nazad powraca.

Własną moją ręką pisany testament własnoręcznie podpisuję.

Franciszek Ksawery Prek

Działo się w Sielcu dnia 23 maja 1850 r.

[--]⁴⁶

[--]⁴⁷

Dodatek do mego testamentu

Rękopis mój: „Dziennik codziennych zdarzeń od roku 1818 do końca 1855” i część początku „rok 1856”, w dwunastu dużych księgach wraz z dodatkiem: „Przedmowa do przypisków” w czterech księgach – równie Kalendarz obywatelski chrono-

^{41h} Toiletka.

⁴² Rafael Santi (1483-1520), włoski malarz epoki renesansu. Autor m.in. fresków wykonanych na zlecenie papieża Juliusza II w Satanza della Segnatura oraz portretów i obrazów ołtarzowych (np. Madonna Sykstyńska).

⁴³ Debrza – forma ukształtowania terenu, wąska dolina opadająca między wzniesieniami.

⁴⁴ Budzisz – potok, lewobrzeżny dopływ rzeki Bystrzycy przepływającej przez Sielec.

⁴⁵ Opuuszczono powtórzenie.

⁴⁶ Opuuszczono annotację urzędową o treści: „Zapublikowałem [ogłosiłem], Sielec, dnia 24 października [1]863; Pogonowski – c.k. notariusz”.

⁴⁷ Opuuszczono wyraz „vertatur”.

logiczny dziejów w Polsce i Galicji, tudzież Polaków w obcych krajach przebywających od roku 1763 do 1856 ery chrześcijańskiej – wraz z innymi rękopisami moimi, których za życia mojego drukiem ogłaszać nie chciałem, zapisuję i oddaję Bibliotece Akademii Jagiellońskiej w Krakowie, jako hołd ziomkom moim, do ogłoszenia wraz z tym testamentem po śmierci mojej.

Kuferek zawierający w sobie rysunki mojej ręki, zapisuję z całym zbiorem moich rysunków także teże Bibliotece Jagiello-Krakowskiej jako skarbcowi pamiątek.

Szafkę z szklanymi drzwiczkami mieszczącą wszystkie moje książki z katalogiem tychże, zapisuję i oddaję siostrzeńcowi mojemu Tadeuszowi Pilińskiemu, która ona ma po śmierci mojej być w całości wydana.

Własną moją ręką pisany testament własnoręcznie podpisuję.

Franciszek-Ksawery Prek

Działo się w Sielcu, dnia 5 lipca 1859 r.

[--]⁴⁸

[--]⁴⁹

Dodatek do mojego testamentu

Rękopis mój: „Dziennik codziennych zdarzeń od roku 1818 do końca 1855” i część początku „rok 1856”, w dwunastu dużych księgach, wraz z dodatkiem: „Przedmowa do przypisków” w czterech księgach – równie Kalendarz obywatelski chronologiczny dziejów w Polsce i Galicji, tudzież Polaków w obcych krajach przebywających od roku 1763 do 1856 ery chrześcijańskiej i „Romansomania” komedia w pięciu aktach – wraz z innymi rękopisami moimi, których za życia mojego drukiem ogłaszać nie chciałem zapisuję i oddaję Bibliotece Akademii Jagiellońskiej w Krakowie, jako hołd ziomkom moim, do [o]głoszenia wraz z tym testamentem po śmierci mojej.

Kuferek zawierający w sobie rysunki mojej ręki, zapisuję z całym zbiorem moich rysunków także teże Bibliotece Jagiello-Krakowskiej jako skarbcowi pamiątek.

Franciszek-Ksawery Prek

Sielec d[nia] 4 września 1860 r.

[--]⁵⁰

⁴⁸ Opuszczono adnotację urzędową o treści: „Zapublikowałem [ogłosiłem], Sielec, dnia 24 października [1]863; Pogonowski – c.k. notariusz”.

⁴⁹ Opuszczono adnotację urzędową o treści: „Wpisać uchwalono w Radzie Sądu Krajowego, Lwów dnia 30 listopada 1867 [...]”.

L: 65886/567

Na mocy tego testamentu Instr[umentorum] 11/5 pag. 252, tudzież dekretu dziedzictwa pag. 262 w c.k. Tabuli Kraj. Galic. napisanych p. Tadeusz Prek za właściciela dóbr Sielec i połowy lasu Wiśniowa int. Dom[iniorum] 321, pag. 94 n. 32 kar. zainstabulowany został. Lwów, dnia 3 grudnia 1867 (Piotr Janowczyk, registrar)”.
⁵⁰ Opuszczono adnotację urzędową o treści: „Zapublikowałem [ogłosiłem], Sielec, dnia 24 października [1]863, Pogonowski”.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Państwowe w Rzeszowie. CK Sąd obwodowy w Rzeszowie 1784–1936, zespół 18, sygn. 520.

Opracowania

120 rocznica śmierci Franciszka Ksawerego Preka, red. B. Cmela, Rzeszów 1986.

Andres Z., *Prek Franciszek Ksawery (1801–1863)*, [w:] *Słownik biograficzny twórców oświaty i kultury XIX i XX wieku Polski południowo-wschodniej*, red. A. Meissner, K. Szmyd, Rzeszów 2011, s. 335–336.

Bałda W., *Franciszek Ksawery Prek. Świadek epoki*, Rzeszów 2017.

Barycz H., *Franciszek Ksawery Prek głuchoniemy pamiętnikarz*, [w:] *Wśród gawędziarzy, pamiętnikarzy i uczonych galicyjskich. Studia i sylwety z życia umysłowego Galicji XIX wieku*, t. 1, Kraków 1963, s.173–211.

Bieńkowski W., *Prek Ksawery Franciszek (1801–1863). Pamiętnikarz, malarz, ryownik*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 28, 1985, s. 426–428.

Cmela B., *Franciszek Ksawery Prek (1801–1863)*, Rzeszów 1984.

Cmela B., *Franciszek Ksawery Prek podróżnik, krajoznawca – prekursor turystyki i krajoznawstwa niesłyszących w Polsce*, [w:] *120 rocznica śmierci Franciszka Ksawerego Preka*, red. B. Cmela, Rzeszów 1986, s. 31–58.

Dendura W., *Życie szlachty polskiej XIX w. w świetle pamiętników Ksawerego Preka*, [w:] *120 rocznica śmierci Franciszka Ksawerego Preka*, red. B. Cmela, Rzeszów 1986, s. 78–85.

Franczyk-Cegła A., *Zbiory książkowe Biblioteki im. Gwalberta Pawlikowskiego. „Galicja. Studia i materiały” 2017, t. 3, s. 121–146.*

Gębarowicz M., *Wizerunki znakomitych ludzi w Polsce wydane staraniem Xawerego Preka*, Lwów 1928, s. 7–30.

Głąb Z., *Badania nad społeczną historią niepełnosprawności w Polsce – kierunki, metody, wyzwania*. „Historyka” 2020, t. 50, s. 321–349.

Hordyński P., *Rysunki Franciszka Ksawerego Preka w Bibliotece Jagiellońskiej*, [w:] *120 rocznica śmierci Franciszka Ksawerego Preka*, red. B. Cmela, Rzeszów 1986, s. 59–70.

Ihnatowicz I., *Projekt instrukcji wydawniczej dla źródeł historycznych XIX i początku XX wieku*. „Studia Źródłoznawcze” 1962, t. 7, s. 99–123.

Kłak C., *Franciszek Ksawery Prek na tle swojego pokolenia*, [w:] *120 rocznica śmierci Franciszka Ksawerego Preka*, red. B. Cmela, Rzeszów 1986, s. 12–30.

Kozak S., *Przemiany religijności ludności katolickiej Galicji w świetle wybranych testamentów z lat 1772–1918*. „Galicja. Studia i materiały” 2023, t. 9, s. 43–73.

Prek F.K., *Czasy i ludzie*, przygotował do druku H. Barycz, Wrocław 1959.

Sapeta I., *Franciszek Ksawery Prek jako twórca Wizerunku sławnych Polaków*, [w:] *120 rocznica śmierci Franciszka Ksawerego Preka*, red. B. Cmela, Rzeszów 1986, s. 71–77.

Wnęk S., *Franciszek Ksawery Prek (1801–1863). Niemy świadek epoki*. „Kwartalnik Edukacyjny” 2014, nr 3(78), s 92–105.

Abstract**Last Will of Ksawery Prek**

This article is a textual criticism of the last will of Franciszek Ksawery Prek (1801–1863), author of *Dzienniki* as well as numerous graphics and drawings depicting well-known historical figures. Despite being deaf-mute from birth, his artistic and personal development proceeded without impediments. The last will was penned in 1850. This rendition is a complement to the numerous biographies of this artist and diarist associated with Galicia.

Keywords:

Prek, Galicia, tourism, diary, last will